

Resp. dist. ant.; idque fecit ratio ex abusu ac temeritate et violatis legitimæ ratiocinationis legibus, *conc.*; secus, *neg.*

Instabis. Sed nonne passim in scholis ratio et ratiocinium in diversas opiniones de eadem re Philosophos scindunt? An ergo et illi abuti ratione dicendi sunt, legesque ratiocinandi violare, quotiescumque varie opinantur?

Resp. dist. assertum. Id passim evenit in scholis in re evidenti, *neg.*; in obscura et incerta, *conc.*

Objic. 4.º Mens nostra mutabilis est in iudiciis ac ratiociniis suis, ut compertum omnibus experientia est. Atqui mutabilitas ejusmodi evidens argumentum est fallibilitatis.

Resp. dist. Major. Simili modo: in re certa atque evidenti, *neg.*; in obscuris, *trans.*

Instabis. Atqui etiam in evidentibus decipi ratio facile potest. Nullum quippe est adeo evidens principium, ex quo conclusiones invicem pugnantes nequeant derivari. Ergo...

Resp. neg. Minor., ac probationem ejus *distinguo*; servata legitima forma, *neg.*; non servata, *trans.*

Ex vero enim non sequitur nisi verum in bona consequentia (1).

Objic. 6.º Ratio humana quandoque fallitur. Ergo vel cognoscit se falli vel non. Si cognoscit, nunquam fallitur, nam errorem suum agnoscit. Si vero non cognoscit, timendum semper illi erit, ne forte ignorans decipiatur.

Resp. dist. conseq. In dubiis atque inevidentibus, *trans.*; in certis atque evidentibus, *neg.*

Consequens oppositæ argumentationis, nisi sub hac distinctione benigne velimus interpretari revera, latius patet quam antecedens. In antecedente enim assumitur, quod ratio interdum fallitur, et in consequenti concluditur, quod *semper* timenda falsitas sit. Nimirum ratio in evidentibus et est infallibilis, et cognoscit, vel cognoscere potest se non falli. Dilemma ergo Lamennaisianum stare nequit nisi in materia inevidenti, in qua mens secunda non est de veritate, ideoque nonnisi cum formidine falsitatis ducit conclusionem. Quamquam enim cognoscere possit nullum esse in discursu vitium dialecticum, ideoque periculum erroris nullum imminere ex

(1) Vide in *Logic. Minor. reg. 1.um* bonæ consequentiæ, n. 144.

parte formæ, at vero incertitudo præmissarum sola sufficit, ut conclusio, utcumque recte derivata, infici falsitate possit. Quod si quis, absque ullo examine sive materiæ sive formæ, discurrens in errorem labatur, id, non rationi ipsi, sed ratiocinantis oscitantie attribuendum est. Cæterum, quandocumque mens ob hujusmodi oscitantiam errorem aliquem admittit etiam in re evidenti, non potest non advertere saltem confuse periculo se errandi exponi ob defectum satis accurati examinis.

Inst. Atqui neque in evidentibus securi omnino esse possumus. Nam multi ex illis, qui errant, arbitrantur et rem esse evidentem, et rectam argumentandi formam.

Deinde veritas ac rectitudo ratiocinii alicujus cognoscitur alio ratiocinio, et sic abeundum erit in infinitum.

Resp. neg. assertum. Ad primam probat, *dist.*, arbitrantur ita, vel quia non satis reflectunt, vel quia se sinunt affectibus abripi ac partium studio, *conc.*, aliter, *neg.*

Ad secundam, *neg.* prorsus; nam veritas ac rectitudo ratiocinii cujusvis patescit ex attentione ac reflexione, quæ non in discursu sita est, sed in simplici intuitione.

Objic. 7.º Ratiocinando memoria utimur. Atqui memoria valde est fallax. Ergo...

Resp. dist. Major; sæpe, *conc.*, semper, *neg.*

Minorem pariter *dist.*; et non possunt præcaveri errores, quibus occasionem præbet quandoque, *neg.*, et possunt præcaveri, *conc.*

Quot enim sunt ratiocinia, in quibus aut memoria locum non habet, aut adeo est clara, ut dubitari de ejus fidelitate nequeat? Quod si aliquando memoria præteritarum rerum levior est, aut etiam pæne obliterata, non desunt apta remedia, quibus succurri huic defectui possit, vel alios interrogando, vel legendo libros, vel iterum rem oblivione deletam addiscendo etc.

Objic. 8.º Si non foret fallax ratio, quomodo tot ac tanti errores scientiæ deturparent? Nam scientiæ per actum rationis comparantur.

Resp. dist. ant. Si non foret per se fallax, *neg.*, si non foret fallax per accidens, *conc.*

Et responsio patet ex dictis, magisque patebit, cum ignorantie atque errorum causas distinctius enumerabimus.

CAPUT II.

DE MEDIO EXTERNO

VERITATEM ASSEQUENDI SEU DE TESTIMONIO ALIORUM.

ARTICULUS I.

Quid testimonium, auctoritas et fides.

119. Non possumus omnia per nos ipsos immediate cognoscere, sed in multis ad aliorum testimonium confugere necesse est, nisi velimus rerum penitus cognitione destitui. Quare, facultatibus cognoscendi, hactenus declaratis, medium hoc externum nunc adiungendum est.

Quid testis et
quod simplex.

Testis generatim dicitur is, qui rem sibi notam alteri refert. Et potest esse *oculatus* vel *auritus*, *immediatus*, vel *mediatus*, prout rem narret a seipso perceptam, vel ab aliis sibi relatum. Potest item testis esse *cōvovus*, si eodem tempore vixerit, quo factum contigit; *suppar*, si non multo post; et *remotus*, si serius.

Testificatio
vel
testimonium
et huius species.

Actus, quo testis rem alteri significat, vocatur *testificatio* vel *testimonium*: quod, respectu habito ad testantem, dividitur in *divinum* et *humanum*; respectu vero rei narratæ, in *historicum* ac *dogmaticum*, prout res, quæ narratur, sit factum vel doctrina aliqua. Respectu denique habito ad modum narrationis, testimonium potest esse *scriptum* vel *orale* potissimum.

Fama vel rumor.

Huc etiam revoca *famam* vel *rumorem*, qui est testimonium plurium sermone percrescens, incerto teste immediato, a quo sumpserit exordium.

Cum vero testimonium non inter æquales tantummodo divulgatur, sed ad posteros etiam transmitti possit ac porro transmittatur, pro varietate instrumenti, cuius beneficio ea fiat transmissio, dividitur in *oralem traditionem*, *documenta* et *monumenta*. Oralis traditio est narratio per continuam testium successionem, memoriam facti posteris ore transmittens. Documentum est facti testimonium scripto consignatum. Ad

Traditio,
documenta,
monumenta.

documenta spectat *historia*, quæ est facti narratio scriptis commendata. Denique monumentum est opus quodvis artis durable ad facti memoriam retinendam: talia sunt v. g. *statuæ*, *inscriptiones*, *pictura*, *arcus*, *numismata*, *templa*, atque alia id genus.

historia.

120. Testimonio respondet in audiente *fides*; fides vero, relictis aliis acceptionibus (1), in hac materia intelligitur assensus, quo tenemus vera esse, quæ narrantur, ob testantis auctoritatem: et huiusmodi assensus vocatur etiam *actus credendi*.

Fides.

Auctoritas autem, licet generatim est jus imponendi aliquid, hic tamen sonat vim testimonii ad obtinendum ab audientibus assensum, ex eaque testis redditur *fide dignus*. Cæterum patet auctoritatem huiusmodi plerumque ex duobus coalescere, ex veracitate nimirum et scientia testis. Nam, *quod alicui non credatur, ex duobus contingit, aut quia est, vel reputatur ignarus, aut quia est, vel reputatur mendax* (2). Post nihilominus in aliquo casu fides gigni etiam ex fidelitate vel potentia rem aliquam promittentis, unde sequatur in mente magis aut minus firma persuasio et in voluntate spes obtinendi promissam rem.

Auctoritas

coalescit
ex veracitate et
scientia
testantis.

Ex his manifestum fit, quantum distet inter cognitionem fidei, et inter cognitionem sive experimentalem sive scientificam. Nam *in iis, quæ vidimus, aut videmus*, inquit S. Augustinus, *nos ipsi leses sumus; in iis autem, quæ credimus, aliis testibus movemur ad fidem, cum earum rerum, quas nec vidisse nos recolimus, nec videmus, dantur signa vel in vocibus vel in litteris vel in quibuscumque documentis, quibus visis, non visa credantur* (3). Quam doctrinam præclare, ut solet, interpretatur Doctor Angelicus (4).

(1) Solet enim fides quandoque sumi pro fiducia, quæ actus est voluntatis. Alias, potissimum apud arabes scriptores, nomen *fidei* extenditur ad omnem actum iudicii, ut testis est S. Thomas, *de Verit.*, q. 14, art. 1 etc. Notæ denique sunt latine lingue peritis alia plures *fidei* acceptiones.

(2) S. Thom., *Comment. in Opuse., de Divinis Nominib.*, cap. 1, lect. 1.

(3) S. August., *Epit.* 147, ad 112, cap. 2. Lege etiam, quæ ibidem præcedunt.

(4) *De Verit.*, q. 14, art. 9 superius relato, pag. 511.

Nimirum nemo est, qui nesciat, quantum distent inter sese videre Romam, et ejus descriptionem audire, vel legere; dolorem amputati membri sentire, atque illum ex alterius narratione cognoscere; assentiri conclusioni vel doctrinae alicui, quia ita sentiendum esse præcipit magister vel vir doctus, et eandem amplecti ex propria persuasione, post rite perceptas ac penetratas rationes, quibus veritas illius fulcitur.

Duplex habitudo distinguenda in fide.

Ut vero jam propius naturam fidei attingamus, unum ante omnia notatum velim: in fide duplicem distinguendam esse habitudinem, alteram ad rem seu objectum, *quod* creditur, alteram ad testem vel testimonium ipsius personæ, *cui* vel *propter quod* res creditur; primum horum habet rationem objecti materialis, alterum formalis. Nam cum credimus, ita enuntiabile aliquod amplectimur, ut simul aliquo modo, implicite saltem ac virtualiter, profiteamur auctoritatem illius, *cui* credimus vel *cujus* dictis adhareamus, scientiam, ejus ac veracitatem eo ipso agnoscentes ac protestantes (1). Quare omnis qui credit, obsequium facto ipso exhibet atque honorem testanti, nec est quispiam, qui non arbitretur injuriam sibi irrogari, si fides testimonio suo denegetur.

Actum fidei præcedit iudicium creditibilitatis.

Quamobrem ante, ac præter actum ipsum formalem fidei, admittendus est alius actus, quo cognoscamus rem narrari vel narratam esse ab aliquo teste, hujusque testimonium auctoritate potiri, seu dignum esse fide; nimirum, ante formalem actum fidei prænoscere oportet existentiam et auctoritatem testimonii, hoc enim est objectum formale seu motivum

(1) Ad rem Angelicus: *Objectum fidei* (loquitur de fide Divina) accipi potest ex parte ipsius intellectus, vel ex parte voluntatis intellectum moventis. Si quidem ex parte intellectus, sic in objecto fidei duo possunt considerari, sicut supra dictum est (2. 2. q. 1. a. 1): quorum unum est materiale objectum fidei; et sic ponitur actus fidei credere Deum, quia, sicut supra dictum est (ibidem), nihil proponitur nobis ad credendum, nisi secundum quod ad Deum pertinet. Aliud autem est formalis ratio objecti, quod est sicut medium, propter quod tali credibili assentitur; et sic ponitur actus fidei credere Deo, quia, sicut supra dictum est (ibid.) formale objectum fidei est veritas prima, cui inhæret homo, ut propter eam creditis assentiat. S. Thom. 2. 2. q. 2. a. 2. Cfr. 3.^a, dist. 23, q. 2. a. 2., solut. 2; de Verit., q. 14. a. 7. ad 7.um

fidei. Et assensus prævius, quo decernitur rem narrari testimonio ita fide digno, vocatur *judicium credibilitatis*.

Existentia testimonii potest cognosci vel propria experientia, ut passim contingit in humana fide, vel etiam ex aliorum relatione, ut accidit interdum in eadem fide humana, et semper in divina fide, prout nunc a nobis habetur; neque enim nos ipsi immediate audivimus divinam relationem christiana dogmata hominibus aperientem, sed eam tantummodo novimus ex aliorum testimonio, quod in Sacris Litteris ac traditione Ecclesiæ continetur et a Sacris Ministris populo proponitur. Atque idem quoque de veracitate loquentis dicendum est. Nam interdum ea evidens est, atque a nobis ipsis propria scientia cognoscitur, ut veracitas Dei in fide supernaturali, et quandoque in humana fide constat nobis ex propria notitia veracitatis testium. Alias autem hæc eadem veracitas ac scientia testium nobis non immediate innotescit, sed ex aliorum relatione cognoscenda est.

Quomodo cognosci possit existentia,

et veracitas testimonii.

Item, interdum tum testimonii existentia, tum auctoritas certo atque evidenter cognoscuntur, interdum vero solum probabiliter ac per conjecturam: interdum testimonium est evidens, obscura vero aut etiam incerta auctoritas; interdum e contrario de auctoritate quidem minime dubitatur, verum ipsa testimonii existentia manifesta non est. Quæ omnia considerata bene sunt, ut de valore ac firmitate fidei justum feratur iudicium; pendet namque fides ab auctoritate testimonii tamquam ab objecto suo formali (1).

Hinc, quamvis ipsum enuntiabile, quod formali actu fidei credimus, in se ipso sit inevidens, præcise prout est objectum fidei, reddi nihilominus potest evidens extrinsece; nimirum si evidens sit tum testimonium tum firma et indubitata illius auctoritas, et tunc dicitur fides *evidens in attestante*: quemadmodum evidens mihi est fides, qua teneo existentiam Berolini, quia evidens mihi est ita plurimos testari, nec posse illorum testimonio falsum subesse. Quod, si vel testimonium vel ejus veracitas vel utrumque incertum sit aut inevidens, fides quoque tum intrinsece et in se, tum etiam

(1) Cfr. Conimbricenses, in lib. 1.um Poster., cap. 26, quæst. 1, art. 2.

Fides humana
plerumque
probabilis;
Fides divina
semper certis-
sima.

extrinsece et in attestante invidens sit, necesse est. Unde fit, ut plerumque humana fides fallibilis sit, ac tantum contineat assensum probabilem atque incertum, quia nimirum quandoque ipsum testimonium, et sæpissime auctoritas ejus, incerta est atque invidens: fides vero divina est semper certissima, licet invidens, quia supponit cognitionem obscuram quidem, sed tamen prorsus certam revelationis ac testimonii divini, itemque cognitionem, saltem in plurimis hominibus, evidentem auctoritatis.

Fides
non continet
formalem
discursum

Sedulo tamen cave ne ex iis, quæ hactenus dicta sunt, concludas assensum fidei discursum formalem aut ratiocinium continere, est enim assensus immediate positus propter testium auctoritatem.

Utilitas ac
necessitas fidel.

121. Ex his facile est concludere testimonii tum utilitatem tum necessitatem. Non est nobis in animo nunc investigare num ad ipsam mentis evolutionem necessarium sit aliorum testimonium ac magisterium, per quod prima quasi semina vitæ omnis intellectualis humano intellectui mandentur: talis enim controversia respicit originem idearum, et alibi tractanda est, cum de Traditionalismo instituetur sermo.

Nunc ergo id solum inquirimus, quisnam sit aliorum testimonio tribuendus locus inter facultates ac media hominis ad assequendam veritatem, sive possint, sive non possint absque illo cognitiones ordinis immaterialis ac moralis inchoari. Verum de divini testimonii utilitate, quo de ipsis naturalibus veritatibus ad religionem et ordinem moralem spectantibus edoceamur, inferius agendum est (1). Ideoque solius humani testimonii utilitatem hic breviter tractabimus.

122. PROPOSITIO. Testimonium aliorum, tum dogmaticum tum historicum, est medium ad plures cognitiones habendas prorsus necessarium.

necessitas testi-
monii historici.

Res patet experientia et ratione. Etenim res scitu dignæ, sive quæ facta respiciunt sive quæ doctrinam, sunt prope modum infinite, plenæ difficultatibus, spatiisque contentæ locorum ac temporum amplissimis; cum e converso plerique

(1) N. 281. Vide interea S. Thomam 2, 2. q. 2, art. 4; 1.^a Contra Gentes, cap. 4; 3.^a dist. 24, art. 3, solut. vel questioniunc. 1.^a; de Verit., q. 14, art. 10; Opusc. Super Boetium de Trinit., quæst. 2, art. 1.

mortalium ingenio utantur admodum limitato prorsusque impari, ut vel partem exiguam humanarum artium atque scientiarum addiscant; omnes vero vitam ducant brevi annorum terrarumque ambitu circumscriptam. Hinc nemo potest, quod attinet facta, sine aliorum testimonio cognoscere: 1.º facta præteritarum ætatum: 2.º facta etiam cœeca, quæ aliis in locis contingere: 3.º experientias et observationes phænomenorum ad complendam inductionem in scientiis physicis necessarias. Cum enim colligi nequeant leges naturales ac principia universalis sine sufficienti factorum singularium inductione, nec possit quisvis in omni materia sufficientem capere experientiam ad hujusmodi complendam inductionem; reliquum est, ut etiam in scientiarum naturalium inquisitione ac studio ad aliorum testimonium confugere sæpenumero oporteat. Verbo, scientiæ omnes naturales experimenta factaque multa supponunt, quæ patere omnino observationi nequeunt: unde scientiæ hujusmodi nec progredi, nec in perfectionem adduci queunt sine fide testimonio aliorum adhibita. Lege S. Augustinum (1).

Et hæc quidem valent de testimonio historico.

Quod vero attinet dogmaticum testimonium, quis est, qui omnes artes ac scientias addiscere possit, et callere? Alius enim præpeditur ingenii tarditate, alius magnitudine laboris deterretur, alius morbo, ætate, paupertate, administratione rei familiaris, magistratu, officiis publicis aliisve, sive ad religionem sive ad bonum civitatis prorsus necessariis, curis distinctetur, atque ab studio scientiarum arcetur. Cum præsertim ad ipsum bonum societatis ac litterarum progressum pertineat, ut plures homines nullis omnino scientiis aut artibus, quidam vero uni tantum aut alteri per totam vitam navent operam. Et sic passim videmus non solum rudes sapientium, sed ipsos etiam doctos homines, alios aliorum consilium exquirere ac sequi, et mathematicum theologi, theologum medici, medicum legis-periti, legis-peritum architecti et physici sententiis præceptisque acquiescere. Et hoc pacto in subsidium humanæ infirmitatis adest nobis testimonium aliorum. Nam quia in convictu hominum unus homo

necessitas
testimoni do-
gmatici.

(1) Lib. de Utilitate credenti, ad Honoratum, cap. 12.

oportet, quod alio utatur, sicut seipso, in quibus sibi non sufficit; ideo oportet quod stet illis, quæ alius scit et sunt sibi ignota, sicut his, quæ ipse cognoscit: et inde est, quod in hominum conversatione est fides necessaria, qua unus homo dictis alterius credit; et hoc est justitiæ fundamentum, ut Tullius dicit in lib. de Officiis: et inde est quod nullum mendacium est sine peccato, cum per omne mendacium huic fidei tam necessariæ derogetur (1).

Adde quod ipsæ, quas quisvis colere vult, scientiæ vix addisci commode possunt ac sine admixtione errorum, nisi multa discipulus a magistro per fidem accipiat, quæ supponat tamquam vera alibi probanda, et sic ipsius ordo nature ita se habet, ut cum aliquid discimus, rationem precedat auctoritas (2).

Concludendum igitur est cum Liberatore (3): «Nisi testantibus fideremus, nec vias incedere, nec amicorum consortio uti, nec parentibus honorem impendere, immo vero ne sermonem quidem cum aliis conferre possemus; atque ideo omnis civilis cultus, omne fœdus, omnis vitæ consuetudo adimeretur. Quamobrem sapienter S. Augustinus admonuit, Totam hominum vitam naturaliter in fide fundari (4): et subinde; *Etsi auctoritate decipi miserum sit, longe tamen esse miserius ab eadem non commoveri* (5).

Atque hæc causa est, cur natura ipsa, ex sapientissimo divinæ Providentiæ consilio, omnibus hominibus magnam impresserit ad credendum inclinationem, majoremque in ea ætate et conditione, in qua quis minus aptus invenitur ad veritatem per se inveniendam, ut videre est in pueris ac rudibus.

ARTICULUS II.

De valore humani testimonii.

123. Vidimus necessitatem testimonii ad plurimas cognoscendas veritates, quarum haberi a nobis aliter notitia nequirit. Inquirendum nunc est, quantum valere apud nos debeat

(1) S. Thom. Opusc. de Trinit. super Boet. quæst. 3, art. 1.

(2) S. August., de Moribus Ecclesiæ cathol., cap. 2.

(3) Institut. Philos., t. 1. Logic. cap. 3, art. 5, n. 93, pag. 157, Prati 1881.

(4) De utilit. credendi, cap. 12.

(5) Ibidem cap. 16.

medium hoc externum cognoscendi, quemadmodum expendimus in superiori capite veracitatem facultatum cognoscitarum.

Verum disputandum nobis non est de divini testimonii auctoritate, quam constat esse prorsus infallibilem, atque idem etiam dicendum est de testimonio Ecclesiæ, utpote quæ Magistra humani generis constituta a Deo est in rebus ad fidem moresque spectantibus, in quibus proinde nequit errare. At homines et decipi, et alios possunt decipere; et si experientiam consulamus, reperiemus profecto sæpe nos aliorum testimonio inductos in errorem fuisse; at sæpe etiam ea, quæ per fidem prius ab aliis acceperamus, verissima esse propriis oculis perspeximus. Quid ergo? Estne prudens, et quandonam prudens est, testimonio acquiescere? Aut quanta esse potest vis testimonii ad gignendum assensum? Quod prudens sit, saltem sæpe, testimonio acquiescere, ipsa fidei necessitas, quam in articulo præcedenti explanavimus, satis superque ostendit. Tunc porro dumtaxat prudens erit credere, quando inest testimonio auctoritas, tota enim fides ab auctoritate pendet. Quandonam autem instructum sit auctoritate testimonium, judicandum est ex quibusdam indicibus, quæ, ubi adsunt, persuadent non deesse testibus scientiam nec veracitatem, ex quibus coalescit auctoritas.

124. Horum indiciorum iudicium stat penes artem criticam. Est enim ars critica generatim ars expendendi vim motivorum, quæ ad iudicandum impellunt; prout vero hic accipitur in angustiiori significatione, est ars, quæ normas tradit recte iudicandi de pondere usque testimoniorum. Verum ad recte iudicandum necesse est ante omnia rem ipsam, quæ narratur, respicere. Et primum præceptum ac fundamentum artis criticæ debet hoc esse, ut

Res narrata non sit evidenter absurda, nec pugnet cum aliis veritatibus certo aut evidenter notis. Dixi non sit evidenter absurda vel impossibilis. Non enim requiritur, ut res narrata sit evidenter possibilis. Si autem evidenter absurdum sit aliquid, patet illud factum non esse, siquidem a non posse ad non esse valet illatio. At vero plurima sunt, quorum possibilitatem non possumus cognoscere ante factum et existentiam eorum. Aliunde vero ab esse ad posse valet illatio: quamobrem

Sermo est de valore humani testimonii

Ars critica.

Primum præceptum artis criticæ.

non est necesse ut constet evidenter possibilitas facti, sed sufficit, ut non sit evidenter impossibile, ad hoc ut existentia ipsius admitti queat, supposita testimonii auctoritate. Qua in re ne quis decipiatur, recolendum animo est, triplicem esse certitudinem atque impossibilitatem, metaphysicam, physicam et moralem. Et quoniam certitudo metaphysica prorsus est infallibilis, itemque impossibilitas metaphysica per nullam potentiam superatur; planum est, quidquid narretur, aut impossibile metaphysice aut oppositum veritati metaphysice certæ, eo ipso falsitatis evidenter coargui, atque adeo repudiandum illico esse.

Quid si
narretur res
metaphysice,

vel physice,

Res vero physice impossibiles et cursui naturali contrariæ non ob id solummodo rejiciendæ sunt; constat enim leges naturæ pati exceptionem posse per miraculum omnipotentiae divinæ. Sed quoniam raro miracula patrantur, et facilius est, testes aut decipi aut mentiri, ubicumque testimonium hujusmodi occurrat, exploratis naturæ legibus contrarium, dispicere diligenter oportet, solerterque considerare, num omne absit illusionis fraudisve periculum.

vel moraliter
impossibilis.

Ac simili modo judicandum est de illarum rerum narratione, quæ moralibus legibus reculantur. Quod enim in uno aut altero homine interdum per abnormem libertatis abusum leges hujusmodi violationem passæ fuerint, admitti potest idoneo testimonio; quod vero idem locum habuerit in multitudine aliqua, credibile non est.

His autem de re ipsa narrata notatis, videndum jam est
125. Quomodo judicari possit de scientia testium, seu de cognitione, quam habeant, rei narratæ?

Regule ad
judicandum de
scientia testium.

1.º Supposita naturali facultatum cognoscitivarum veracitate, *potuerunt* certe noscere testes ea, quæ narrant. Si ergo nulla occurrat positiva suspicio vel de impedimento aliquo, unde falli quandoque contingit per accidens sensus, vel de oscitantia negligentiaque testium in veritate inquirenda, præsumptio semper adest in favorem illorum.

2.º Crescit præsumptio, si res, quæ narratur, talis sit conditionis, ut vix possit cadere circa illam deceptionem in sensus ad cæteras facultates cognoscitivas, quemadmodum foret v. g. factum insignis alicujus prælii, cui testis interfuerit, vel urbis, quam viderit etc.: vel si res ex illis est, quæ acuerit

soleant curiositatem ac sciendi desiderium, quamve inquirere testem intersit: vel denique si aliunde cognoscatur, testem esse ingeniosum, sagacem, diligentem studiosumque. In iis enim adjunctis valere debet illa Tullii sententia: *Omnes trahimur et ducimur ad cognitionis et scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulchrum putamus: labi autem, errare, nescire, decipi, et malum et turpe ducimus* (1).

3.º Colligi potest prudenter scientia testis, potissimum in testimonio dogmatico, ex pluribus signis extrinsecis, qualia sunt: α) tituli academici ac diplomata, nisi forte adjuncta temporum, locorum aut personarum dubiam reddiderint illorum instrumentorum fidem: β) officia publica docendi aut alia, quæ doctrinam requirant, præsertim si quis ea obeat vel obierit cum satisfactione: γ) libri scripti de re illa, circa quam versatur testimonium: δ) publica testis existimatio et fama doctrinæ, quæ apud doctos homines prudentesque percrebescat.

4.º Denique, ut alia nunc omittam, sæpe ipsa veracitas testis, si satis innotescat, ejusdem quoque scientiam haud leviter confirmat. Testem enim apprime veracem existimandum non est, rem alicujus momenti, quam satis perspectam non habuerit, constanter asseverare voluisse.

In his aliisque adjunctis similibus procul dubio prudenter præsumitur scientia testium. Videamus nunc

126. Quomodo judicari possit de illorum veracitate.

1.º Quoniam hæc una est ex illis generalibus legibus, quibus mores hominum reguntur ac temperantur, quemadmodum experientia cujusque demonstrat, ut nemo nisi boni alicujus amore ad operandum impellatur; sinceritas ac veritas narrationis prudenter judicatur, quotiescumque nulla appareat utilitas, quam sperare sibi poterit testis ex mendacio: *nemo enim*, ut dicitur, *gratis malus, vel mendax*.

Regule
ad judicandum
de testimonii
veracitate.

2.º Augetur veracitatis opinio: α) si alias sæpe testis repertus fuerit fidelis: β) si noscatur vir probus et honestus; γ) aut talis habeatur ex publica fama: δ) si dignitate polleat vel magistratu; solet enim ipse timor perrendi existimationem homines hujusmodi, nisi penitus pudorem abjecerint, a quibusdam vitiiis ac nominatim a mendacio deterere.

(1) *De Officiis*, lib. 1, cap. 6.

3.º Item, si testis loquatur contra se suasve opiniones aut contra suas utilitates, haud leviter suam commendat veracitatem.

4.º Si plures in narratione conveniant, saltem quoad substantiam facti vel doctrinae, non veracitatis solum, sed scientiae quoque majus existit argumentum, facilius quippe est unum decipere aut decipi, quam plures. Dixi, *saltem si conveniant quoad substantiam* facti vel doctrinae. Quamquam enim discordia in narrando, quae se teneat ex parte adjunctorum secundariorum, officere nequeat testium veracitati; si vero discordia illa substantiam ipsam afficiat, narratio minorem habet auctoritatem, ut patet, quam si unus duntaxat adesset testis (1). Quod si testes ne quoad substantiam quidem facti consentiant, videndum erit, pro quibus stent majora indicia et argumenta majoris probabilitatis: id quod non raro judicare licebit ex adjunctis.

5.º Modus etiam narrandi argumentum veracitatis esse solet haud ineptum; si nimirum res simplici stilo narretur, sine fuco nimisque exquisito artificio; vel si notentur adjuncta varia temporum, locorum ac personarum, quae tum testem probant fuisse diligentem inquisitorem, tum etiam facilius arcent mendacii suspensionem; neque enim existimandum est mendacem ultro porrigere velle media, quibus mendacium ac fraus ipsius statim detegatur (2). Hiscæ præhabitis, sit:

127. PROPOSITIO 1.^a Testimonium aliorum in re doctrinali vel dogmatica saepe potest motivum suppeditare prudentis assensus pro rudibus, normamque sentiendi probabilem; pro doctis autem et iis, qui scientiam quaerunt, internæ rationes rei atque objectiva argumenta valere plus debent, quam nomen et auctoritas narrantis.

Quinam
rudes, quibus
docti censeantur.

Nota 1.º Probe intelligendum est in primis quinam *rudium* et quinam *doctorum* vel *sapientium* veniant nomine in hac propositione. Rudes enim non intelliguntur solummodo penitus *illiterati* omnisque scientia destituti: sed generatim

(1) Cfr. S. Thom., 2. 2. q. 70, a. 2 ad 2.um

(2) Cfr. Tongiorgi, *Instit. Philos.*, tom. 1, n. 641: Liberatore, *Inst. Philos.* t. 1, *Logic.* n. 104, pag. 240 Prati, 1881.

illi, qui artem aut scientiam aliquam non calleant, rudes in illa censentur; sive alias noverint, sive nullas. Itemque *sapientes ac docti* intelliguntur relative, nimirum illi, qui artem vel scientiam, circa quam versatur testimonium, cognoscunt, licet aliarum forte quarumcumque sint ignari.

2.º Dicitur in prima propositionis parte, testimonium aliorum saepe motivum præbere prudentis assensus. Non enim contendimus cujusvis testimonio, sententiam vel doctrinam aliquam proponentis, credi prudenter posse, sed illorum dumtaxat, qui auctoritatem habeant ad faciendam fidem. Auctoritas vero nulla est, quando idonea desunt scientiae ac veracitatis indicia in favorem testantis.

Probatur jam prima pars. Etenim saepe præsto sunt indicia, unde testium scientia et veracitas prudenter probabiliter conjectura colligitur, quemadmodum nuper declaratum est; testimonium vero prolatum ab hujusmodi testibus profecto motivum constituit probabiliter persuadens rei narratae veritatem. Atqui motivum probabiliter persuadens enuntiabilis cujusvis veritatem nequit non prudentem gignere assensum, ac normam sentiendi probabilem suppeditare. Ergo...

Confirmatur ex communi omnium sensu agendique ratione: unde illud manavit effatum: *Perilis in arte credendum est*. Cæterum.

Humanum testimonium doctrinale nequit, plerumque saltem, gignere certitudinem: quia difficile admodum est scientiam ac veritatem testium certo innotescere, etiamsi omnes convenirent in aliqua re asserenda: atque ideo in thesi tantummodo asseritur testimonium normam præbere sentiendi probabilem (1). Nihilominus non repugnat in aliquo casu ex peculiaribus adjunctis firmam fidem facere testimonium etiam doctrinale. Sic si quis perspectam habuerit indolem scientiarum Mathematicarum methodumque in illis adhiberi solitam, haud ægre adducetur ad amplectendum certissimo assensu theorema, quod a pluribus auctoribus enuntiatum viderit, ob solum eorumdem testimonium.

(1) Nolumus hanc doctrinam extendere ad consensum Patrum aut Theologorum in re divina fidem vel mores spectante. Supponimus enim ex Theologia consensum hujusmodi esse certum veritatis argumentum.

Testimonium
doctrinale pro
rudibus
sæpe est norma
prudens.

Perilis in arte
credendum est.

Testimonium
humanum
doctrinale
raro præbet
certitudinem.

Pro
ductis testimoniis
auctoritas
cedere
debet rationi:

128. **Probat**ur 2.^a pars. Etenim intrinseca argumenta et objectiva rei merita, cæteris paribus, multo melius, quam alienum testimonium, patefaciunt enuntiabilis veritatem, cum præsertim ipsa testium scientia, unde auctoritatem suam et vim extorquendi assensum nanciscitur testimonium, non aliunde trahat originem. Itaque rationi consonum est, ut quicumque intrinseca rei argumenta noverint, ea testimonio aliorum anteponant. Jam vero docti ac sapientes rem, de qua testes narrant, ex intrinsicis rationibus propriisque causæ meritis perspectam habent. Ergo necesse est, ut apud doctos et sapientes objectiva argumenta plus valere debeant, quam nomen et auctoritas testantium.

Ad rem S. Augustinus: *Ad discendum necessario dupliciter ducimur, auctoritate atque ratione. Tempore auctoritas, re autem ratio prior est. Aliud est enim, quod in agendo anteponitur, aliud quod pluris in appetendo existimatur. Itaque quamquam bonorum auctoritas imperitæ multitudini videatur esse salubrior, ratio vero aptior eruditis (1).*

Atque idem fere dicendum est de iis, qui licet eruditi non sint, tamen scientiam assequi conantur. Scientia enim importat cognitionem demonstratione comparatam, ac proinde habet motivum formale diversum a fide. Quamobrem qui scire cupit, non tam quid alii de re aliqua judicent, inquirere debet, quam quænam sint objectivæ rationes ac fundamenta, quidque sibi post illorum accuratum examen sentiendum sit, investigat. Videlicet qui scientiam quaerit, similis est illi, qui urbem aliquam vel regionem pulcherrimam lustrans, nullis aliorum descriptionibus ac narrationibus contentus, omnia vult ipse contemplari, omnia suis oculis perspicere, omnium rationem, perfectionem atque excellentiam intelligere.

idque
senserunt optini
quique
Philosophi ac
Theologi.

Atque hæc existimatur fuisse Philosophi sententia, cum scripsit: *Philosophos ita veritati oportere addictos esse, ut propter illius incohærentiam, etiam propria, et domestica aboleri patiamur; nam cum utraque cara sint, sanctum tamen est, pluris facere veritatem (2).*

(1) S. Augustinus de Ordine, lib. 2, cap. 9.

(2) Lib. 1.º Ethicor. cap. 6.—Vide etiam Platonem in Carmide.

Quæ verba sic commentatur Angelicus: *Ponit Aristoteles, quid possit eum retrahere ab inquisitione talis opinionis (pontonum felicitatem in aliquo bono separato); et dicit quod hujus inquisitio est contraria suæ voluntati, propter hoc quod erat introducta a suis amicis, scilicet a Platonicis. Nam ipse fuit Platonis discipulus. Improbando autem ejus opinionem, videbatur ejus honori derogare... Deinde... ostendit (Aristoteles) quod hoc eum non debet retrahere. Quia videbitur melius esse, id est, magis honestum et ad bonos mores pertinens, et omnino oportere, ut homo non vereatur oppugnare familiares suos pro salute veritatis. Est enim hoc adeo necessarium ad bonos mores, ut sine hoc virtus conservari non possit. Nisi enim homo veritatem familiaribus præferret, consequens esset, quod homo falsa judicet et falsa testimonia proferret pro defensione amicorum; quod est contra virtutem. Et quamvis universaliter ratione pertinente ad omnes homines veritas sit præferenda amicis, specialiter tamen hoc oportet facere Philosophis, qui sunt professores sapientiæ, quæ est cognitio veritatis.*

Quod autem oporteat veritatem præferre amicis, ostendit hæc ratio. Quia ei, qui est magis amicus, est deferendum. Cum autem habeamus amicitiam ad ambo, scilicet ad veritatem et ad hominem, magis debemus amare veritatem, quam hominem, quia hominem, præcipue debemus amare propter veritatem et virtutem, ut in 8.º (libro) hujus (operis de Elbicus) dicitur. Veritas autem est amicus hujusmodi superexcellens, cui debetur reverentia honoris. Etiam veritas est quoddam divinum: in Deo enim primo et principaliter invenitur. Et ideo concludit, quod sanctum est præhonorare veritatem hominibus amicis. Dicit enim Andronicus peripateticus, quod sanctitas est, quæ facit fideles et servantes ea, quæ ad Deum. Juxta hoc etiam est sententia Platonis, qui reprobandus opinionem Magistri sui dicit, quod oportet magis de veritate curare, quam de aliquo alio. Et alibi dicit: *Amicus quidem Socrates, sed magis amica veritas. Et in alio loco: De Socrate quidem parum est curandum, de veritate multum (1).*

Quibus similia docuit S. Augustinus: *Ego enim, inquit, fateor charitati tuæ, solis eis Scripturarum libris, qui jam canonici appellantur, dicitur hunc timorem bonoremque deferre, ut*

(1) S. Thom., 1.º Ethicor., lect. 6., paragr. b. c.

nullum eorum auctorum scribendo aliquid errasse firmissime credam. Ac si aliquid in eis offendero Litteris, quod videatur contrarium veritati; nihil aliud quam vel mendosum esse codicem, vel interpretem non assecutum esse, quod dictum est, vel me minime intellexisse, non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate doctrinaque præpolleant, non ideo verum putem, quia ipsi ita senserunt, sed quia mihi vel per illos auctores canonicos, vel probabili ratione, quod a verò non abhorreat, persuadere potuerunt. Nec te, mi frater, sentire aliud existimo: prorsus, inquam, non te arbilror sic legi tuos libros velle, tanquam Propbetarum vel Apostolorum, de quorum scriptis, quod omni errore careant, dubitare nefarium est. Absit hoc a pia humilitate et veraci de temetipso cogitatione (1).

Et alibi: Neque enim quorundlibet disputationes quavis catholicorum et laudatorum hominum velut scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salva honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respuere, si forte invenerimus, quod aliter senserint, quam veritas habet, divino adjutorio vel ab aliis intellecta vel a nobis. Talis ego sum in scriptis aliorum: tales volo esse intellectores meorum (2).

Videri etiam potest S. Hieronimus (3), et inter Scholasticos Doctores Albertus M., Gulielmus Parisiensis, S. Bonaventura, Ægidius Romanus, Rogerius Baco, Abulensis, M. Victoria, Melchior Canus, Dominicus Bañez, Gabriel Vazquez, Gregorius de Valentia (4), alique summi viri, qui et verbis et exemplo suo id, quod in hac altera propositionis parte contendimus luculenter ostendunt; ut id solum sufficiat ad refellendas illorum calumnias, qui nihil aliud vident in veteribus Philosophis ac Theologis nisi servilem scriptorum gregem, qui cum in verba Magistri jurassent, illius sententias, posthabita veritatis inquisitione, clausis oculis ingentique clamore propugnarent.

(1) S. August., Epist. 82 (ad 10) ad Hieron., cap. 1. n. 3. Cfr. epist. 93 (al. 48) ad Vincentium, cap. 10, n. 35.

(2) Epist. 148 (al. 111) ad Fortunatian. Cfr. lib. 3 de Trinit., in Prolog.; de Music., lib. 3, cap. 5.

(3) Epist. ad Theophil., advers. Joann. Hierosolymitan.

(4) Hos omnes supra citatos vide in Introductione, num. 75.

129. Cæterum, licet rationi cedere auctoritatem apud sapientes æquum est, minime tamen auctoritas etiam a sapientibus contemni debet, sed semper in pretio et honore haberi; presertim si sermo sit de doctrina aliqua, quam non unus aut alter, sed plures magni nominis Doctores sustineant, multoque magis si diversarum sint illi Scholarum, et si rationes, quibus quis maxime in contrarium permovetur, non penitus illis latuerint, sed expensæ fuerint ac serio consideratæ. Quod si communis fuerit aliqua sententia apud auctores etiam diversarum Scholarum, id solum, etiam præcisa omni positiva et intrinseca ratione, sufficere videtur ad fundandum assensum probabilem. Neque enim facile fieri potest, ut omnes viri docti variarum ætatum, ingeniorum, studiorum et nationum, aut hallucinentur, aut passione abripiantur. Non ergo facile recedendum est a communibus Scholarum sententiis, nisi forte gravissima aliqua et evidens ratio in contrarium suppetat, vel nisi novo aliquo invento falsitas illarum demonstretur. Id quod eo ægrius tardiusque facere convenit, quo melius tristissima experientia recentiorum temporum novimus, quam sit humana mens errorum deceptionumque ludibriis sub evidentie specie obnoxia. Vidimus enimvero novitatum libidine, partim effreni cogitandi licentia, partim auctoritatis antiquitatisque neglectu, partim Logicæ ac Metaphysicæ oblivione ac proinde turpissima ignorantia elenchi, absurda passim in libris et scriptis dominata esse dogmata, et gravissimas quasdam doctrinas a scholis catholicis exulasse, quæ numquam exulare debuissent, quæque ab aliquot jam annis non sine ingenti labore et alacritate, hortantibus Romanis Pontificibus, plaudentibus bonis, cum maximo divinarum atque humanarum litterarum commodo et honore pristinæ dignitati restitui cæperunt.

130. COROLLARIUM. Disces hinc, quid sentiendum sit de illorum opinione, qui negant esse posse probabilitatem extrinsecam sine intrinseca, tanti enim valere auctoritatem, quanti valent rationes, quibus fulcitur testimonium: qua de re nonnihil superius inuimus (1). Extrinseca probabilitas in

Auctoritas
tamen semper
in pretio habenda
etiam vis
doctis.

Quid
sentiendum de
valore probabilitatis
extrinsecæ.

(1) Num. 40.

hoc sensu dici potest semper supponere intrinsicam, quatenus nemo habet apud alium auctoritatem, ut dictis suis ille probabilem præbeat assensum, nisi prudenter *existimetur* vir doctus ac peritus illius doctrinæ, de qua fert testimonium. Dicere autem, ut quis alterius testimonium prudenter sequatur, compertas habere debere rationes intrinsicas, quibus rei testatæ veritas convincitur, tantumdem est, ac usum omnem auctoritatis interdicere, contra sensum communem omnium et evidentem necessitatem generis humani. Itaque solum pro doctis admitti potest tanti valere auctoritatem, quanti valeant rationes; pro rudibus autem tanta est auctoritas, quanta quomodolibet *existimari*, ac supponi prudenter potest vis illa rationum. Et sic in qualibet disciplina sunt quidam auctores *classici*, qui non aliter certe præclarum nacti sunt apud omnes nomen sapientiæ, nisi quia gravi rationum pondere magna que copia doctrinæ libros suos conscripsere; quorum proinde sola auctoritas, saltem pro rudibus, debet normam suppeditare probabilem, quam prudenter in sentiendo et in agendo sequantur.

131. PROPOSITIO 2.^a Testimonium historicum licet plerumque solam præbeat probabilitatem: quædam tamen contingunt rerum adjuncta, in quibus testium auctoritas plena est omnique major evadit exceptione, ac proinde veri nominis suppeditat certitudinem moralem.

Prima pars. *Quod testimonium in re facti fidem probabilem facere sæpenumero possit*, constat ex præcedenti propositione, quia nimirum sunt casus in quibus tum veracitas testium tum notitia factorum, quæ referunt, prudenter ac rationaliter supponuntur, quemadmodum docet experientia.

Quod vero plerumque non gignat nisi opinativum assensum, ratio est, quia plerumque non est tanta testium auctoritas, ut omnem excludere valeat formidinem falsitatis propter defectum sive notitiæ, sive veracis narrationis.

Probatur ergo altera pars propositionis. Quædam contingunt adjuncta, in quibus indubie innoscit tum veracitas testium tum etiam scientia et notitia, quam habent illi de rebus narratis. Atqui testium indubia scientia et veracitas

Testimonium historicum sæpe solum præbet probabilitatem:

quandoque tamen gignit certitudinem; si certo constat

plenam efficiunt auctoritatem, motivumque porrigunt menti certissimi assensus. Ergo...

Minor non eget probatione.

Major declaratur. *Quoad notitiam facti.* Nam ad recte veraciterque apprehendendum factum aliquod, satis est primo, ut illud sit in se sensibile et illustre, tale nempe, quod et clare percipi possit, et attentionem in se convertere intuentium: et secundo, ut sensus testium sint sani, bene dispositi, rite applicati. Supposita enim veracitate facultatum cognoscitivarum, ubi hujusmodi concurrunt adjuncta, error impossibilis est dicendus. Jam vero, nonne fieri potest, ut plures testes organa sensuum sanissima habentes, insigne aliquod factum contemplantur, puta populatissimam urbem, præstantissimam victoriam, clamorosum prælium, aut aliam rem ex genere illarum, quæ vel oscitantium, immo et dormientium, soleant excitare curiositatem? Si ergo factum, quod testes narrant, sit hujusmodi, timeri prudenter nequit, ne forte decepti fuerint aut hallucinati; et solum superesse adhuc poterit dubium de veracitate.

Quoad veracitatem. At veracitas etiam innoscere potest. Nam si testes fuerint plures, ætate, natione, studiis, ingenio, educatione, moribus aut etiam religione diversi, et nihilominus in narratione, saltem quoad substantiam, concordent, nemo sanus mendacium suspicabitur. Multoque magis, si rem testentur propriis præjudiciis contrariam, audientibus ingratam molestamque; vel si ex mendacio nullum possint sperare lucrum sive pecuniæ, sive laudis, sive alterius emolumenti, sed potius e converso timere debeant infamiam, bonorum jacturam, vincula, corporis afflictationes, mortem.

Adde etiam, quod testes hujusmodi factum renuntient publicum, cujus falsitatem, quamvis ab aliis æqualibus aut posteris facile deprehendi posset, nemo tamen, nisi forte mendacibus aut prorsus inanibus argumentis, probandam susceperit.

In his aliisque similibus adjunctis evidens est moraliter consensus testium manifesta pro se ferre signa veracitatis. Undenam enim timeri mendacium potest? Non ex conspiratione, quæ in hominibus diversarum ætatum et locorum

notitia facti,

et veracitas testium.

adesse non potest: non ex communi aliquo emolumento, nullum quippe cernitur bonum, quod homines adeo conditione diversos tangat atque alliciat: non abusus abnormis libertatis in violandis legibus moralibus, quatenus nimirum testes, nullo sibi proposito bono, immo etiam cum periculo tot malorum, mentiantur; siquidem hujusmodi abusus, si in uno solo homine difficillimus ac moraliter impossibilis est, multo magis in multis, iisque honestis. Concludendum est igitur dari quandoque adjuncta, in quibus nulla potest prudens de testium veracitate sollicitare animum formido.

Illud etiam pro confirmatione addiderim, ad divinam Providentiam spectare, ne mendacia in hujusmodi adjunctis confingi permittat, ob gravissima nimirum mala, quæ ex talibus fraudibus in religionem humanamque societatem facile redundarent.

Nam unus
duosque testis
certam
valere facere
fidem

132. **Quæres** autem forte, quid dicendum sit de uno tantum teste, nump ossit et ipse quandoque certam facere fidem?

Videtur non esse impossibile, ut unus etiam testis quandoque certitudinem gignat. Pone enim illum spectatissima prædicitur esse sanctimonia, remque testari publicam, cognitu facillimam, et coram iis illam narrare, qui potuissent ac debuissent mendacium, si quod fuisset, patefacere, et nihilominus sileant. Nemo in tali casu, opinor, vel unius viri testimonium recusaverit, quin firmissimo assensu amplectatur.

Cæterum hæc humano testimonio parta certitudo moralis est, non physica neque metaphysica, tum quia moralem habet necessitatem, tum etiam quia innititur in constantia legum moralium (1).

SOLVUNTUR DIFFICULTATES.

133. **Objic. 1.º** Nunquam potest testimonium, etiam si plures testes omnino inter se consentiant, suppeditare certitudinem. Etenim singuli certe fallibiles sunt. Ergo et omnes; nam in collectione nihil aliud est, nisi testimonia singulorum.

(1) Vide Tong., *Instit. Philos. Logic.*: pars 2.^a lib. 2, cap. 7, art. 8, n. 629.

Resp. neg. assert.

Ad probat. *trans. antec.*, *dist. conseq.* Omnes etiam sunt fallibiles, ea tamen fallibilitate, de qua constat satis, deductam ad actum non esse, *conc.*, de qua id non constat, *neg.*

Probationem consequentis pariter *distinguo*. In collectione nihil est aliud nisi testimonium singulorum, ita tamen ut hujus auctoritas plena, quæ patere aliter non solet, in collectione innotescat, *conc.*, secus, *neg.*

Objic. 2.º Nequit certitudo ex summa probabilitatum resultare. Atqui resultaret, si vera esset propositio nostra. Nam testes in collectione certam facere dicuntur fidem, cum tamen singulorum testimonium, saltem generatim, ultra probabilitatem non assurgat.

Resp. conc. Maj., *neg. Minor.*

Et rationem additam *distinguo*; testimonium singulorum, si seorsim ab aliis spectetur, generatim solam habet probabilitatem, *conc.*, ubi aliorum etiam accedit testimonium, *neg.* Nam singula testimonia in tali eventu, desinunt esse mere probabilia, motivumque constituunt indubitabile.

Objic. 3.º Quod singulis convenit essentialiter, convenit etiam collectioni. Atqui singulis convenit essentialiter fallibilitas. Ergo et collectioni, ac proinde nec plurium testimonium ullis in adjunctis potest certitudinem præbere.

Resp. dist. Major. Si collectio nihil conferat ad variandum prædicatum; quod singulis competit, *conc.*; si quid conferat ad hujusmodi variationem inducendum, *neg.*

Minorem etiam *dist.* Singulis convenit essentialiter fallibilitas in omnibus, *neg.*, in multis *subdist.*, ita ut in omnibus, in quibus est fallibilis, de facto etiam semper fallatur, *neg.*, ita ut sæpe non fallatur actu in iis ipsis, in quibus falli absolute posset, *conc.*

Et *neg. conseq.*

Instabis 1.º Atqui collectio nihil confert ad prædictam variationem. Nam in collectione minime mutatur natura testimonii singulorum testium. Ergo si singillatim fallibile est illud, fallibile quoque dicendum est in collectione.

Resp. dist. ant., non mutatur in collectione natura testimonii singulorum in se, *conc.*, quoad sui manifestationem, *neg. et neg. conseq.*

Etenim singula testimonia seorsim accepta nihil quidem in seipsis magis habent, sive accedant sive non accedant alii, rem eandem testantes; sed tamen cum idipsum alii testantur, *manifestum redditur* id, quod etiam prius habebant, sed occultum erat, nempe veritas narrationis. Quemadmodum lumen cum objectum visibile illuminat, non illud quidem in seipso immutat, verum facit apparere ac visibile reddit. Si nos intueri possemus animum loquentis, valorem testimonii ejus immediate cognosceremus; quia vero intuitione alienarum cognitionum caremus, confugiendum nobis est ad certa quædam externa indicia, quæ potissimum relucunt in collectione plurium testium, ut exinde, id quod latet occultum, manifestetur audientibus.

Instabis. 2.º Si testium plurium collectio nihil immutat in seipsa naturam testimonii, impossibile est, ut certitudinem pariat unquam.

Nam; α) singuli possunt falli et fallere seu mentiri. Ergo similiter omnes. β) Singuli profecto liberi fuerunt ad mentiendum. Atqui ubi adest libertas ad mentiendum, constare nequit, num reapse mendacium adsit. Ergo...

Resp. neg. assert.

Ad probationem α) *dist. ant.*: et in quibusdam adjunctis constat singulos nec decipi nec mentiri de facto, *conc.*, non constat, *neg.*; et *dist. pariter consequens*.

Ad β) eadem esto responsio, *distinguendo* Major.; liberi quidem fuerunt ad mendacium, sed quandoque constat satis, eos libertate sua mentiendi non usos esse, *conc.*, aliter, *neg.*

Contradistinguo Minor., in quibusdam adjunctis, *conc.*, in aliis, et nominatim in iis, quæ modo exposuimus, *neg.*

Et *neg. consequ.*

Die mihi, tunc mentiris quotiescumque aut potes mentiri, aut libertatem habes physicam mentiendi? Fallerisne in omnibus, in quibus fallibilis es? Minime sane, a potentia namque ad actum non valet consequentia. Itaque si certum est, testes sæpenumero vera renuntiare; tota difficultas stat in cognoscendo, quandonam vera renuntient. Idque si certo notum esse potest, certum assensus motivum præbeat eorum testimonium, necesse est; quidquid sit de physica potentia et libertate, quam habuerint illusionum ac mendacii. Atqui

ostendimus, satsique explanavimus adjuncta, in quibus nec fraus nec deceptio timeri rationabiliter potest. Vide num dubitare queas de existentia Berolini, vel Pekini, vel imperii Romani, vel Napoleonis, licet hæc ex aliorum dumtaxat relatione acceperis. Profecto si id faceres, mente captus ab omnibus habereris.

Objic. 4.º Certitudo gigni nequit nisi ex motivo aliquo necessario. Atqui nullam habet necessitatem testimonium eorum, qui capaces fuerunt erroris ac mendacii. Ergo.

Resp. dist. Major., ex motivo necessario sive absolute, sive hypothetice, sive metaphysice, sive physice, sive moraliter, *conc.*, ex motivo necessario solummodo absolute, vel metaphysice aut physice, *neg.*

Et *contradistingua* Minori, *neg. consequ.*

Objic. 5.º Saltem testimonium nullam retinet vim auctoritatemque, cum agitur de miraculis.

Nam: α) quemadmodum argumentatur Humius, infirmior probatio cedere validiori debet. Jam contra miraculum stat constantia legum physicarum et communis experientia, quæ plus habet ponderis, quam quævis auctoritas humana. β) Itemque, ut scribit Diderot, errare homines aut mentiri miraculum non est. Ergo id potius credendum est, quam miraculum, quod narrat.

Resp. neg. assert. Nam si possibile sunt miracula, ut certe sunt, cognosci possunt, cum fiunt, et veraciter narrari ab iis, qui ea noverunt. Si ergo ex adjunctis nulla sit ratio dubitandi de testium scientia et veracitate, quidni fides sit adhibenda, etiamsi narrent miracula?

Ad α) *trans. Major.*, *dist. prim. part. Minoris.* Contra miraculum est constantia legum physicarum, quæ tamen subire interdum per Dei omnipotentiam valet exceptionem, *conc.*, constantia ineluctabilis, *neg.*

Distinguo etiam alterum membrum. Contra miraculum est communis experientia etiam facti ipsius miraculosi, quod testes narrat, *neg.*, aliorum factorum, *transeat*.

Denique *dist. tertium* membrum. Constantia legum physicarum firmiter habet pondus, si quando aliunde constet in eo ipso casu, pro quo militat auctoritas testimonii, nullam fuisse in lege physica exceptionem, *conc.* Si id non constet, *neg.*

Ad β) *conc. ant.* et *neg. consequ.*

Si enim miracula possibile sunt, quemadmodum Fides docet et alibi philosophice demonstrabitur, ubicumque adest testimonium verax ac moraliter infallibile, miraculum aliquid referens, hujus existentia rationabiliter detractari nequit.

ARTICULUS III.

De valore Traditionis,

Historiæ, cæterorumque documentorum.

Quamquam ex hactenus disputatis judicari generatim possit de humani testimonii pondere atque auctoritate, pauca quædam summatim adjicienda sunt de valore mediorum illorum, per quæ testimonium ad posteros transmittitur. Atque in primis

§ I.—DE TRADITIONE.

Quid Traditio. 134. Traditionem dicimus narrationem, quæ per continuam testium successionem memoriam facti posteris ore transmittit.

PROPOSITIO 1.^A Traditio, si certis conditionibus et characteribus ornatur, certam gignere fidem potest.

Ante probationem indicandæ sunt conditiones illæ et characteres. Sit itaque traditio

Conditiones
requisitæ
ad ejus valorem:
sit continua,

1.º Continua seu perpetua, nempe talis, ut ab ipsis immediatis et facto cœvis testibus descendat usque ad præsens tempus absque interruptione.

ampla,

2.º Sit ampla, ut plures contineat testes in singulis partibus successionis atque evolutionis suæ.

illustris,

3.º Sit illustris, quatenus nempe factum referat publicum et illustre, quod proinde debuerit plurium attentionem excitare, atque a pluribus rite cognosci.

uniformis.

4.º Sit uniformis, saltem quoad substantiam, tum in testibus ejusdem generationis tum in successiva generationum serie.

Alia quæ
augent ejus
valorem.

5.º Augescit vis traditionis: α) si integra natio, primoribus ac sapientibus non exceptis, facti memoriam sancte custodiat: β) si apud varias nationes eadem, saltem quoad substantiam, traditio vigeat: γ) si solemnibus cæremoniis,

ritibus, ludis publicis festisque diebus celebretur: δ) si in ipsis urbium, fluminum, montium nominibus, sui quasi vestigia impressa reliquit: ε) denique si concordet oralis traditio cum scriptis monumentisque præteritarum ætatum (1). Jam

Probatur, traditionem his characteribus insignitam motivum præbere certissimi assensus.

Probatur vis
Traditionis

Etenim certum est ex dictis in articulo præcedenti, testes immediatos unde traditio exorditur, potuisse firmam certamque fidem facere apud æquales et cœvos illius generationis, si nempe ampla sit, illustris et uniformis traditio. Atqui certum quoque est ac prorsus indubitabile ipsissimum illud primitivum testimonium ad posteros per plura sæcula integrum atque immutatum transmitti posse, videlicet si traditio sit perpetua et in sua perpetuitate uniformis. Ergo...

Et re quidem vera, prima generatio, quæ veracem habuit certissimamque facti notitiam, non potuit decipere secundam generationem, facti memoriam illi communicando: «fuit enim impossibilis omnium conspiratio in mendacium, eaque ita constans et uniformis, ut mendacium a nullo audientium detegi posset, aut a nullo eorum, qui veritatem noverat, redargui.» Simili modo non potuit altera generatio tertiam decipere. «Quia conspiratio ad decipiendum in iis adjunctis supponi nequit; primo quidem ratione multitudinis; deinde vero quia prima generatio obstitisset. Etenim generationes hominum non ita sibi succedunt, ut altera penitus sublata, altera in ejus locum subintret, sed altera alteri sensim interseritur, seseque ita excipiunt, ut homines primæ, secundæ ac tertiæ generationis aliquo tempore cœvi sint. Succrescentes igitur tertiæ generationis juvenes non a patribus modo, sed et ab avis edocentur; adeoque decipi amplius a patribus non possunt. Quod siquis processu temporis aliquid a se confictum evulgaret tamquam a senibus acceptum, hic illico præter æquales suos, contradictores haberet et senes primæ generationis, et eos omnes adolescentes, qui ab hominibus primæ generationis edocti sunt.»

(1) Vide Liberatore, *Institution. Philos.*, t. 1, *Logic.*, *Appendix de arte Crit.*, n. 192, pag. 239, Prati, 1881; Tongior., *Instil. Philos.*, t. 1, *Logic.*, n. 644.

Eodem pacto demonstrabis, nullam insequentium generationum aut deceptam esse aut decipere potuisse, saltem quoad facti substantiam, si eadem perseveraverint, quæ supra monuimus, adjuncta. «Quod si in aliqua traditione hæc adjuncta desint, certam illam fidem non faciet; ejusque major vel minor probabilitas ex generalibus principiis supra præstitutis erit æstimanda» (1).

Dices. Certitudo historica et traditionis, labente tempore, necesse est semper magis ac magis infirmetur, donec tandem penitus evanescat. Nam: α) Testes mediati sunt minus fide digni quam immediati, eoque sunt minus fide digni quo magis remoti. β) Facta dum per hominum ora transvolant, deformantur ac perpetuo mutantur. γ) Non pauca denique facta, quæ prius tamquam certa habebantur, inter aniles fabellas deinde amandata sunt.

Resp. dist. assert. Si certas habuerit condiciones, prout expositum est, *neg.*, si illas non habuerit, *trans.*

Ad α) *dist.*; si constet mediatos testes nec deceptos fuisse, nec mentiri, *neg.*, si non constet., *trans.*

Ad β) pariter *dist.* Facta levis momenti, *trans.*, facta illustriora, et quorum intersit memoriam custodire, *subdistinguo*: quoad substantiam et adjuncta essentialia, *neg.*, quoad alia, *trans.*

Ad γ) etiam *dist.* Et ea facta constabant per traditionem ac testimonium præfatis conditionibus ornatum, *neg.*, secus, *trans.* (2).

§ II.—DE HISTORIA ET RELIQUIS DOCUMENTIS.

Quid historia.

135. Historia est facti narratio scriptis commendata. In historia, et generatim in omnibus documentis scriptis, nosse oportet ante omnia, an sint: α) *authenticæ*; β) *integræ*; γ) *non interpolatæ*.

Sic authentica vel genuina: non spuria vel supposita;

Authentica vel genuina sunt illa scripta, quæ ad eum auctorem pertinent, ad eamque ætatem, cui adscribuntur. Secus dici solent spuria vel supposita.

(1) Tong., loc. cit., n. 645, 646.

(2) Vide Tong., loc. cit., n. 662.

Integra vel incorrupta sunt ea, quæ nec mutilata fuerint, nec depravata, nec ullis mendis corrupta.

Integra vel incorrupta; non mutila vel depravata; non interpolata.

Non interpolata demum sunt illa documenta, quibus nihil additum vel insertum sit, quod auctor non scripserit. Secus dicuntur *interpolata*.

Porro ad discernenda scripta authentica ab spuris, et integra a mutilis, interpolatis et corruptis, varia suppetunt indicia, interna et externa.

Id quomodo cognoscendum.

Indicia interna. 1.º Si documentum contineat aliquid quod tempori, quo ipsum auctor scripsisse perhibetur, non conveniat, suppositum existimari debet, aut certe interpolatum.

Indicia interna:

2.º «Sistilas sit diversus a noto scriptoris, cui tribuitur, aut sæculi, in quo ille vixit, suspicio merito oboritur de libri authentia: *suspicio*, inquam, non iudicium certum. Ac suspicio quoque cessabit, si ratione materiæ, aut finis, aut aliorum adjunctorum legitima mutationis causa afferri possit.»

3.º «Liber, in quo memorantur persone, nomina, facta, mores, artes, controversiæ, quæ auctore, cui tribuitur, certo posteriores sint, aut spurius est, aut interpolatus. Idem dicendum de libro, in quo recentioris scriptoris non dubia imitatio deprehendatur.»

4.º «Liber imperitia refertus ac fabellis scatens, viro gravi, prudenti, erudito, aut ex toto, aut saltem ex parte, abjudicandus est, etsi ejus nomen in codicibus præferat. Ita liber impius viro, quem pium semper fuisse constat.»

5.º «Liber, qui sententias alicujus momenti continet, iis certo oppositas, quas scriptorem, cujus nomen præfert, docuisse constat, valde suspectus esse debet; nisi aliunde sciat, aut saltem supponi possit, auctorem data opera sententiam mutasse, aut nisi talis sit auctor, quem in contradictionem inconsulto incidisse, non mirum videatur» (1).

Indicia externa. «1.º Si codex aliquis probetur esse *autographus* (ab ipso auctore conscriptus), questio omnis de authentia erit dirempta; si vero codices sint *apographi* (exemplaria ab autographo transcripta), adhuc ex iis comparatis multa

indicia externa.

(1) Tongiorg., loc. cit., n. 649. Cfr. Liberatore Op. cit. t. 1, *Appendix de arte crit.*, n. 195, pag. 241.

criticus deducere poterit: α) Si in omnibus exemplaribus, etiam auctori vicinissimis, uni eisdemque auctori opus tribuitur, huic tribuendum est: habet enim pro se antiquitatis testimonium; β) Si in vetustis codicibus nomen unius auctoris opus præfert, in recentioribus alterius, vetustis fides adhibenda, nisi quid obstet; γ) Si in recentioribus codicibus aliquid reperitur, quod in antiquioribus deest, interpolati documenti indicium est; si contrarium deprehenditur, mutilati.»

2.º «Si scriptores auctoris, cujus nomen liber præfert, cōævi vel suppres, aut etiam traditio constans eidem auctori librum adjudicent, non erit de auctore dubitandum. Traditionis autem testimonium eo magis habebit ponderis, si nationem universam vadem habeat, multoque magis, si liber aut annales aut leges, aut religiosa dogmata nationis contineat.»

3.º «Et contrario liber, qui antiqui auctoris nomine inscribitur, si alicujus momenti sit, ac nulla ejus mentio apud veteres occurrat, suspectus habendus est, nisi potiora argumenta probent esse genuinum.»

4.º «Documenta, quæ ab antiquioribus rejecta sunt, ut spuria, aut in dubium revocata, vix fieri potest, ut propter recentiorum auctoritatem admitti debeant, nisi rationes hi afferant omnino gravissimas.»

5.º «Si ex aliquo libro loca quædam a veteribus citata sint, eaque modo in libro ejusdem auctoris et tituli reperiantur, hoc argumento esse poterit ad librum existimandum genuinum et integrum; si non reperiantur, aut liber est suppositus pro veteri deperdito, aut mutilus est; si immutata legantur, liber est corruptus.»

6.º «Si alicujus libri multa jam exemplaria exscripta et variis in locis vulgata, lecta, in pretio habita fuisse constat, hic liber adulterari non potuit. Nam et impossibilis fuit omnium conspiratio, et si qua fraus fuisset deprehensa, omnes reclamassent» (1).

Hæc tamen præcepta parum proficient, nisi homines, qui antiquitatis studio navant operam, naturalem habeant iudicii

(1) Tong., loc. cit. n. 650. Cfr. Liberatore, loc. cit. n. 195, pag. 242.

rectitudinem, animumque maturum, sagacem, diligentem, præjudiciis alienum, temperatum, eximie studiosum veritatis.

136. PROPOSITIO 2.^a *Historica documenta, supposita eorum authentia, integritate atque incorruptione, certam quandoque fidem obtinere possunt.*

Et ratio est, quia in quibusdam adjunctis constare potest Valor historico-
rum
documentorum
probat. historiographos, aut generatim auctores documentorum veterum, facta, prout evenerunt, cognovisse, veraciterque narrasse, dummodo authentica sint et incorrupta hujusmodi scripta. Ergo, quoniam non desunt indicia sive interna sive externa incorruptionis et authenticiæ certo agnoscendæ, historica documenta certitudinem gignere queunt.

Prob. antec. Si enim factum fuerit sensibile, publicum, illustre, nec absurdum, aliisve factis aut veritatibus omnino certis contrarium, scriptor autem sit cōævus, vel traditionis legitime organum: vel si ex publicis ac certis documentis aut monumentis facti memoriam deprompserit; nequit prudenter dubitari, quominus veracem rei notitiam habuerit secundum ea, quæ generatim diximus in articulo præcedenti de testium scientia.

Sed veracitas etiam historiographorum certa fieri potest. 1.º «Si documenta historica sint plura et concordia, saltem quoad facti substantiam, licet historicorum diversa natio, secta, studia fuerint,» ut in simili exposuimus de testium veracitate.

2.º «Etiam si unus sit historicus, certam faciet fidem: α) Si facta narret, quorum veracitatem corrumpi aut vitari, aut quorum falsitatem ad posterum promanare, ii, inter quos scribebat, passuri non fuissent: si tamen constat et scriptum fuisse illis notum, et neminem contradixisse: β) Si scriptor publico nomine historiam suorum temporum exaraverit: γ) Si scriptor etiam post vulgatam, quam scripsit, historiam, viri probi, integri morumque sanctimonia præstantis opinione, apud cōævos et posterum floruerit: δ) Si documentum veracitatem legitima traditio testetur, ipsumque documentum fuerit sedulo semper asservatum, magnoque in pretio apud aliquam gentem habitum,»

Quid si unus
dumtaxat
historicus.